

ИКОНОМИКАТА НА БЪЛГАРИЯ И ЕВРОПЕЙСКИЯТ СЪЮЗ

На 25.04.2001 г. се проведе научна конференция, организирана от Икономическия институт на БАН и фондация "Фридрих Еберт", с цел да се дискутират проблемите, свързани с присъединяването на България към ЕС и да се потърси тяхното решение. Основа на дискусиата беше публикация на същата тема от научен колектив при Икономическия институт на БАН. В конференцията взеха участие учени от БАН, Стопанска академия "Д. А. Ценов" - Свищов, Университета за национално и световно стопанство - София, Лесотехническият университет - София, представители на правителствени и неправителствени организации, общественици и студенти.

Конференцията откри директорът на Икономическия институт при БАН *ст.н.с. д-р Митко Димитров*. Приветствие към участниците поднесе *Пенчо Хубчев*, представител на фондация "Фридрих Еберт", с чиято финансова подкрепа е публикувано изследването. Той отбеляза задоволството си от поредната публикация на колектива и получените положителни отзиви от страната и чужбина. Участниците бяха приветствани и от *ст.н.с. I ст. д-р с. н. Атанас Атанасов* - научен секретар на обществените науки при БАН. Той подчерта, че е спазена една отлична традиция от авторския колектив, който успява вече много години и непрекъснато подобрява своите изследвания, търсейки решаването на проблемите, и препоръча да се осъществи диалог между учените, работещи в тези области.

Встъпителният доклад, посветен на проблемите на България през присъединителния период, изнесе ръководителят на колектива *чл.-кор. проф. д-р ик. н. Иван Ангелов*.¹ В началото той подчерта главните цели, които си е поставил колективът с тази разработка, а именно: преориентиране от прогнозите към интеграционните проблеми с оглед да се види каква макроикономическа политика е нужна, за да подпомага интеграционните процеси; кои са положителните и отрицателните ефекти от присъединяването на страната ни към ЕС и има ли други алтернативи за развитието на България. По-нататък докладчикът акцентира върху няколко много важни проблема:

- изходните позиции на България към интеграционния процес. За да очертае по-ясна картина на настоящето и какво трябва да преследваме в бъдеще, авторът направи сравнителен анализ по редица важни показатели у нас и в ЕС, както и в СЦИЕ: БВП на човек от населението (по покупателна способност); производителност на труда; средна работна заплата; норма на инвестиране; чуждестранни преки инвестиции на човек от населението; макроикономическа и микроикономическа конкурентоспособност;

- по-голяма балансираност на интересите на ЕС и страните-кандидатки. По този въпрос бяха открити три ключови проблема: трансферите от европейския бюджет към предприсъединителните фондове; преходните периоди и взаимодействието между тях и характера на преговорите;

- нетните сумарни ефекти за България от присъединяването ѝ към ЕС.

Официални опоненти по доклада бяха *ст.н.с. I ст. д-р ик. н. Гарабед Минасян* и *ст.н.с. I ст. д-р ик. н. Александър Димитров*. От страна на първия опонент бяха отправени предимно критични бележки към направеното изследване. Според него

¹ Част от доклада се публикува отделно в сп. "Икономическа мисъл".

съществуват много неща, които са вече известни, и отсъстват препоръки, а изследването има характер по-скоро на програмен продукт, отколкото на научно изследване. Единственото придвижване напред е ползването на симулационни модели. Той изказа собствено мнение по отношение на дефицита на нашия търговски баланс, смятайки го за нормален, като се имат предвид дефицитите на търговските баланси на Полша, Чехия и другите постсоциалистически страни.

По-задълбочено отношение по разглежданите въпроси взе вторият опонент. Според него много по-важно е да се дискутират проблемите и да се чуят повече мнения по тях, а не да се обсъжда публикацията. Изследователите трябва да се разграничават от управляващите и да предлагат различни подходи и алтернативи. Във връзка с това проф. Димитров смята, че това е едно постижение на колектива и сериозна научна разработка, която би била от полза на управляващите. Според него България има успехи, както преди войната, така и сега. От политическа гледна точка избраната е атрактивна. Може да се спори по отношение на подходите и предлаганите алтернативи. Не трябва да се пренебрегва фактът, че вътре в ЕС взаимодействието между отделните страни-членки е различно. Например между Дания и Швеция то е силно изразено. Същото се отнася и за България, която поддържа по-тесни търговски връзки с Гърция. Той изрази мнение, че е необходимо да се замислим дали само показателите за ЕС могат да бъдат добра база за сравнение. Според него хармонизацията не е само достигане на показателите, а и нагласа в обществото към избрания път. Рисковано е да се правят оценки как ЕС ще се развива, тъй като животът може да подсказва и други подходи и алтернативи. ЕС възлага повече на отделни страни, а не на отделни действия, както е в международните организации.

В своето изказване *ст.н.с. / ст. д-р ик. н. Васил Тодоров* обърна внимание на факта, че това изследване е преминало през стандартната двуетапна процедура на обсъждане, а част от него е четена в Централата на ЕС в Брюксел, във Виена и на други места в Европа и реакцията е една и съща: сериозно изследване, интересно и заслужаващо внимание, което не означава обаче, че е безспорно. Една от най-добрите му страни е, че насочва към размисли и дискусии, поставя въпроси. В. Тодоров пожела да дискутира един от тях, а именно: какви могат да бъдат формулата и сроковете за присъединяването и скоростта на подготовката? Според него въпросът кога ще влезем в ЕС не може да се обсъжда извън контекста на два други въпроса: 1) по каква формула, т.е. по какви правила и при какви условия ще се извърши присъединяването? и 2) с каква скорост ще върви подготовката за присъединяването?

Формулата ще се определя в Брюксел. Ако надделят неикономическите мотиви (поканата за започване на преговорите), присъединяването може да стане порано. Теоретично това не е невъзможно, но не е и много вероятно. Тогава обаче правилата и условията няма да бъдат същите. Ако при дефинирането ѝ надделят икономически причини (както е било досега при другите разширения на ЕС и както е засега при източното разширение), нашето присъединяване ще стане по-късно. Формулата, която засега е известна, е: ЕС е сложна система, която функционира по свои правила и на свои обороти. Ние се подготвяме и приближаваме към тях и когато сме готови, "се скачваме" към системата и започваме да функционираме като част от нея по нейните правила, на нейните обороти и без да ѝ създаваме проблеми. "Скачването" се омекотява чрез специални механизми – преходни периоди, следприсъединителни фондове и др. По тази формула България не може да влезе в ЕС през 2006 г. С каква скорост българската икономика може да се приближава към европейската и да намалява дистанцията? Има много сценарии, които звучат добре,

но едва ли са реалистични, като се има предвид 10-годишният период преди присъединяването на Гърция, Португалия и Испания. Възможно е и през 2010 г., а даже след това да не можем да влезем в ЕС по тази формула. Какво да се прави в този случай? Един от сценариите, който е по-реалистичен от предложенията за 20 или повече години стабилен икономически растеж със скорост два пъти по-голяма от средната в ЕС, е следният:

- първо, не трябва да ни напуска оптимизмът да работим и да се готвим;
- второ, да не забравяме, че целите и мотивите са преди пътищата, средствата и цената, т.е. ако са налице цели и достатъчно силни мотиви, пътища и средства ще се намерят и цената ще бъде платена както от нас, така и от ЕС;
- трето, след като сме работили и имаме напредък и ако въпреки това задачата се окаже нерешима, на определен етап може да се постави въпросът за нейното преформулиране.

Следователно, когато се дискутират сроковете, е необходимо да се има предвид, че преди да се спори какъв е отговорът на задачата, трябва да се уточни условието ѝ. При едно условие отговорът е един, при друго – друг. Дали е по-добре да се присъединим по-рано, но по-малко подготвени, или по-късно, но по-добре подготвени? В политически и психологически план доминира нагласата, че колкото по-рано, толкова по-добре. В икономически план отговорът не е много ясен, защото засега емоциите често подменят “хладния” анализ. Въпросът “Кога е по-добре?” е въпрос на политическа и икономическа стратегия.

В дискусиата взе участие и *д-р Величка Рангелова*, представител на Центъра за анализи при “Промяна”. Тя изказа своето задоволство от новоизлязлата книга и представи своето виждане за провежданата досега макроикономическа политика, спирайки се на някои нейни параметри и взаимовръзката и взаимозависимостта между тях; пледира за нова икономическа политика с оглед да се стимулира икономическия растеж у нас.

В своето изказване *Божидар Фотев* засегна много важни проблеми, отнасящи се до това какви са нашите ресурси за постигне на по-висок икономически растеж, акцентирайки върху интелектуалния потенциал и възможностите за засилване на неговото въздействие върху икономическото развитие. Той разгледа подробно недостатъчното използване на този ресурс и неадекватната технологична и иновационна политика и пропуснатите възможности. В бъдеще трябва да се опрем на интелектуалния потенциал у нас, тъй като това може да се превърне в едно от най-големите конкурентни предимства и България може да стане център на технологиите при научно и технологично коопериране в Балканския регион. Затова обаче е нужно да се създадат необходимите предпоставки: национална стратегия за развитие, базираща се на конкурентните ни предимства; пазар на рискови капитали; проектно вместо институционално финансиране. Б. Фотев направи редица конкретни препоръки, отнасящи се до: по-пълно взаимодействие между образованието, науката и иновациите, патентната политика, създаването на научно-технологични паркове и др.

Проф. Ст. Стоилов сподели налагащото се мнение, че на вниманието на участниците в конференцията е предложено комплексно, реалистично виждане на проблемите, свързани с присъединяването към ЕС, и това би спомогнало вниманието да се насочи към решаването им, а не към популизъм. Трябва да сме наясно какъв е реалният, труден път, който трябва да извървим, а не да приемаме всичко и после да мислим какво да правим. Според него е много важно да се разбере доколко растежът у нас е израз на реалностите, за да се видят трудностите и да се реши как да се

преодолеят. Това би ни помогнало при преговорите, при които от особено значение са компетентността и реалната и правилна преценка на възможностите и вариантите. Във връзка с това проф. Стоилов засегна проблемите, свързани с деиндустриализацията на страната и подчерта изключителното значение на тяхното решаване за изграждането на модерна икономика. Той пледира за нов подход в индустриалната политика, тъй като в противен случай изоставянето ще бъде още по-голямо.

Доц. И. Йоцов от Лесотехническият университет се спря на редица въпроси, отнасящи се до принципите на изграждане на макроикономическата политика, и пледира за даване шанс на икономическия субект, а не да се акцентира само върху преразпределянето на собствеността. Той направи опит да очертае проблемите, свързани със: земята и горите; с необходимата за развитието на общините жизнена среда (по-конкретно да им се предоставят ресурси); с действащото законодателство и легитимирането на правните субекти.

Чл.-кор. проф. Иван Илиев изрази съгласие с положителните отзиви за изследването. Той обърна внимание на използваната огромна информация както за нашата, така и за другите страни, което позволява по убедителен начин да видим къде сме и как да следваме посоката, по която сме тръгнали. Направените изводи са сериозни и много интересни и създават добра база за желаещите да работят в тази сфера, както и за хората, които ще водят преговорите. Той отпрати препоръка да се обърне повече внимание на синхрона между авторите (колкото и да е трудно това), да се търси спойката между отделните елементи на макро-икономическата политика.

Проф. Илиев отдели специално внимание на проблемите, свързани с икономическия растеж и бъдещата конкурентоспособност на икономиката. Тези проблеми не могат да получат решение само на базата на изследване на макроикономиката без микроикономиката. За да можем да определим какви темпове на растеж да очакваме, нужно е да знаем как ще се реструктурира материалната база и производството в отделните отрасли, т.е. какво реално може да се произведе, каква е материалната база и оттук да се изведат необходимите инвестиции. Според него темповете на растеж на БВП през първите години са от особено значение и затова, ако българската икономика има резерви, то в кратък период те трябва да се използват. Така биха се постигнали много по-добри резултати по пътя на присъединяването и привличането на чужди инвестиции. Този подход трябва да бъде водещ при разработването на макроикономическата политика, т.е. тя да подпомага разкриването на вътрешните резерви и оползотворяването им в по-кратък срок.

В следобедното заседание като основа на дискусиите послужи изказванията на останалите автори, участващи в изследването. Първа взе думата *ст.н.с .д-р Татяна Хубенова-Делисивкова*. Тя се спря накратко на условията, в които работи колективът, подчертавайки необходимостта от по-богата информационна и материална база, а след това съсредоточи вниманието си върху развитието на паричния сектор и неговите проблеми. Според нея въпреки наличието на система от договорености и изисквания на ЕС по присъединяването пред управляващите на българската икономика, в т.ч. и пред БНБ, съществува значително поле за свободни решения и за ефективни действия за постигане на поставените цели. От гледна точка на спецификата на българската практика най-важният параметър, по който имаме възможност за самостоятелен избор към подготовката за присъединяване в паричната сфера, засега е режимът на паричен съвет. В предприединителния период паричният съвет може да има както предимства, така и недостатъци при

подготовката. Нейното мнение е, че паричният съвет може да се приеме като неизбежно необходим паричен режим за средносрочна перспектива от 3 до 5 години при условие, че се утвърждава най-важният му ефект – ограничаване на вътрешната инфлация и стимулиране на притока на капитали отвън. В дългосрочен план паричният съвет може да се окаже нецелесъобразен и неадекватен за сближаване на икономиката към равнището на ЕС. Тя подкрепи с аргументи това свое становище.

В своето изказване *ст.н.с. д-р Иванка Крайнинска* се спря на развитието на банковия сектор в България през следващите години. Основните фактори, които ще служат като “зададена” външна среда и ще предопределят в голяма степен позиционирането на българския банков сектор в регионален и национален мащаб, са: глобализацията във финансовата сфера, необходимостта от хармонизиране на банковата ни нормативна уредба с тази в ЕС, развитието на българската икономика и подготовката за присъединяването ни към ЕС, а също и продължителността на действието на паричния съвет у нас. Подчертавайки огромните промени в световната финансова система, тя отдели специално внимание на въздействието им върху процесите, протичащи в европейското банков пространство и предприеманите мерки на наднационално равнище относно създаването на интегриран финансов пазар. Д-р Крайнинска се спря по-подробно на очакванията за развитието на нашия банков сектор в предприсъединителния период и промените в регулативната рамка. Според нея функционирането на търговските банки ще продължи в условията на динамична околна среда и рискова икономическа ситуация, което ще създава значителни адаптационни трудности на банките в средносрочен хоризонт. Аргументите ѝ в подкрепа на тези очаквания са: първо, предстои следприватизационна адаптация на около 80% от банковия сектор; второ, новите условия ще отправят силно предизвикателство към по-слабо конкурентните малки и средни банки и те ще бъдат принудени да пристъпят към консолидация и централизация и/или да попаднат в мрежовите структури на големите банки, а може би и да излязат от този бизнес. Специално внимание беше отделено на възможностите на банковия сектор да подпомага финансирането на подготовката на страната за членство в ЕС.

Ст.н.с. д-р Владимир Царевски представи основните оценки и изводи, направени при изследването на външноикономическите отношения през периода на трансформацията у нас. По-голямо внимание той отдели на прогнозата за динамиката на външноикономическите отношения през предприсъединителния период. Според него през следващото десетилетие външноикономическата политика на България би трябвало да е концентрирана в няколко основни насоки:

- първо, насърчаване на експорта на стоки и услуги с всички възможни начини, средства и механизми на паричната и фискалната политика независимо от ограниченията, наложени от механизма на паричния съвет и произтичащи от ангажиментите, поети по силата на международни договореност, както и в хода на евроинтеграционните процеси. Необходими са специфични мерки за стимулиране на износа на селскостопански произведения, вкл. пряко и/или косвено субсидиране. Трябва и целенасочена държавна политика по отношение на инвестициите в сферите на туризма, транспорта и комуникациите;

- второ, независимо от тенденциите към либерализиране на вноса в обозримото бъдеще ще е нужна политика на умерен, гъвкав и селективен протекционизъм, най-вече по отношение на отраслите, които ще бъдат силно засегнати от либерализацията на вноса;

- трето, предприемане на мерки за стимулиране на притока на чуждестранни инвестиции в реалния сектор;
- четвърто, ефективно и целенасочено регулиране на кредитните отношения с чужбина и рационално управление на външния дълг.

Ст.н.с. д-р Васил Цанов разгледа накратко приоритетите и инструментите на политиката на доходите през 90-те години и очерта социалните и икономическите ефекти от тях, изразяващи се в: нарастване на икономическото неравенство и бедността; фрагментация на работната сила; спад в потреблението; намаляване на склонността към спестяване; слаба обвързаност на работната заплата с производителността на труда; стимулиране на неформалния сектор на икономиката; доходите на населението не са източник на инфлацията. Силно влияние върху политиката на доходите през следващото десетилетие ще оказват главно два фактора: присъединяването на България към ЕС и необходимостта от решаването на неотложни проблеми, имащи дългосрочен характер и по-конкретно: преодоляване на кризата в доходите и премахване на акумулираните отрицателни икономически ефекти. Неговото виждане е, че е необходимо преформулиране на основните приоритети в политиката на доходите и създаване на адекватни механизми, осигуряващи действието на пазарните отношения в тази сфера. Най-важните приоритети на политиката на доходите би трябвало да бъдат: защита на всички доходи и тяхното прогресивно увеличаване в рамките на разполагаемите ресурси (основен приоритет); борба с бедността чрез разработване на целенасочени активни програми и действия; обвързване на заплатите с икономическите и финансовите резултати; децентрализация и разширяване на браншовото равнище на договаряне на работните заплати.

По въпросите, свързани с политиката по заетостта и безработицата, взе отношение *ст.н.с. д-р Георги Банков*. Очертавайки икономическата и социална среда у нас през преходния период и нейното въздействие върху заетостта и безработицата, той акцентира върху основните характеристики на безработицата и остротата на този проблем. Според него намаляването на безработицата, както и увеличаването и реструктурирането на заетостта ще бъдат пряко зависими от провежданата икономическа и социална политика, т.е. много е важно дали ще продължим с досегашния модел на икономическо развитие, или ще го сменим. Бъдещите политики по заетостта и безработицата трябва да бъдат насочени към: подобряване на качествените характеристики, адаптивността и гъвкавостта на работната сила; определяне на потребностите от работна сила, но на основата на дългосрочни отраслини и браншови приоритети в икономиката; по-тясна координация между политиката по заетостта и политиката на доходите; по-бързи и ефективни мерки от страна на държавата и институциите на пазара на труда за съхраняване и повишаване качеството на човешките ресурси и др. Оценките и препоръките в "Годишния доклад за 2000 г." на Европейската комисия в голяма степен ще предопределят бъдещата ни политика в областта на работната сила, заетостта и безработицата. Тя ще трябва да бъде: първо, съобразена с европейското законодателство, норми, стандарти и практики; второ, националният план за заетост трябва да се основава на ново отношение на държавата към проблемите на заетостта и безработицата и да бъде координиран със стратегическите планове за икономическо развитие; трето, ресурсите за реструктуриране и увеличаване на заетостта, както и за обръщане на тенденциите в безработицата към намаляване се свързват с нови инвестиционна, структурна, фискална, социална и т.н. политики.

Своето становище по проблемите, свързани с политиката на доходите, изрази *ст.н.с. д-р Георги Шопов*, анализирайки нарастването на видовете доходи през 2000 г. и подходите към тяхното увеличаване. Той отбеляза, че положителните страни на политиката са нейният по-устойчив характер и обвързването на растежа на минималната работна заплата с нарастването на средната заплата, което "автоматизира" растежа на минималната работна заплата и го вади от полето на случайните конюнктурни решения. Остават обаче неадекватните различия в механизмите за актуализиране размера на минималните и на депутатските заплати. Държавните институции през 2000 г. използват механизма на еднократните допълнителни плащания като инструмент за коригиране на отрицателните ефекти от по-високата инфлация и от нарастването на индивидуалните осигурителни вноски, но не се компенсират в достатъчна степен комбинираното влияние на двата фактора. Отново се наблюдава асинхронност във времето при увеличението на доходите, която нарушава координацията при провеждането на политиката на доходите. Относителните различия между заплатите в реалния и бюджетния сектор намаляха, но останаха значителни. Един от основните проблеми пред държавните институции и през следващите години ще остане преодоляването на значителния спад в реалните доходи на населението.

Ст.н.с. д-р Стою Дулев смята, че разработката има много положителни качества, изразяващи се в следното: първо, разглежданите проблеми са много актуални и Икономическият институт трябва да се произнесе по тях; второ, изследването представя много добре института и дава на онези, които ще водят преговорите, , опорни точки и трето, дава на международната общност добър материал за размисъл. Той направи две препоръки към авторите: първо, да се подобри вътрешната интеграция между тях и да не се допускат принципи разногласия и второ, да се поддържа макроикономическият подход, т.е. да не се подхожда технократично към отделните видове политики, без да се търси тяхната взаимозависимост и взаимодействие като елементи на макроикономическата политика. Не трябва да се разглеждат само краткосрочните аспекти, а дали отделните политики са подчинени на стратегическите цели. Ст. Дулев се спря подробно на проблемите на социалната политика и нейното въздействие върху икономическия растеж. Въпросите, свързани с пазара на труда и неговата институционализация, дейността на осигурителните институти, социалния диалог и равнопоставеността на партньорите, трябва да получат по-широка основа и да бъдат решени чрез социалната и икономическата политика.

Ст.н.с. д-р Веселин Минчев посочи, че се отнася с адмирации към това, което прави този колектив. Той взе отношение по два въпроса, засегнати в изказванията на ст.н.с. д-р В. Царевски и ст.н.с. д-р Г. Банков и изказа своето становище по проблемите, свързани със структурата на износа и вноса, подчертавайки някои неблагоприятни тенденции. Според него едностранната структура на износа е явен индикатор на слабо развита страна. В. Минчев се спря и на динамиката на чуждестранните инвестиции и пледира за разработване на стратегия за реинтегрирането на емигрантите.

Конференцията беше закрыта от ст.н.с. д-р М. Димитров.

Ст.н.с. д-р Иванка Крайнинска